

uz asistenciju religijskih struktura, parcelirali pripadajuće religijske simbole na „naše“ i „njihove“.

Autor s pravom postavlja pitanje treba li nakon političkog ateizma doći do političkog politeizma koji karakteriziraju nacionalne i religijske ksenofobije i izolacionizam. Treba li religija poslužiti kao motiv za nasilje nad svima i svemu što je drukčije?

Autor ovom knjigom pred čitatelja postavlja pitanje preispitivanja o ulozi religije u društvu, svojim promišljanjima doprinosi preispitivanju mjesta i uloge religije u modernom svijetu. Gdje je mjesto Boga, da li u zatvorenim crkvenim prostorima ili na javnom prostoru? Je li Bog samo religijska ili i javna kategorija, ističe Volf, dodajući kako se imenom Božjim ne može, niti smije manipulirati - prije svega, potreban je angažman za dobro bližnjeg, onog drugog i drukčijeg.

Knjiga *Javna vjera* posebnu vrijednost ima u suprotstavljanju sve brojnijim procesima kada na društveni scenu nastupaju agnostičke i ateističke politike, dok se angažirani vjernici guraju prema rubovima društva; kada se crkve i male vjerske zajednice, što zbog kompleksa manje vrijednosti, što zbog povlačenja vjernika, sve više orijentiraju prema sakralnim prostorima.

Volf vapi prema teologiji, ali i praktičnim vjernicima - kako je vrijeme misliti na Boga i uključiti u društvo svoju vjeru u tog Boga, zadržavajući pri tome poniznu samokritičnost, ali i angažiranu nadu u neočekivani Božji dolazak, u njegovo izbjavljenje i blagoslov, u ovaj današnji moderni, ali i stari i od sukoba umorni, jedini naš i Božji svijet.

Jesmo li spremni otvoriti prozore i vrata naših crkvi, naših srca? Jesmo li spremni izaći izvan vlastitih religijskih torova, izvan paralelnih društava, izvan duhovnih molitvenih oaza i uključiti vjeru u Boga u svoje društvo, u svoj život - to je ključ budućnosti za naš svijet, poručuje autor knjige *Javna vjera* Miroslav Volf.

Robert Bogešić

Boris Havel

Arapsko-izraelski sukob. Religija, politika i povijest Svete zemlje

Naklada Ljevak, Zagreb, 2013.

Zbunjenost kojom istraživači političkih zbivanja, društveni analitičari i znanstvenici, najvećim dijelom obrazovani u tradiciji zapadne filozofije i racionalističkog (ponekad i materijalističkog) poimanja svijeta, nailaze na politička zbivanja na Bliskom istoku, teško se može usporediti s bilo kojom drugom zbunjenošću pred političkim fenomenom. Polazeći od pretpostavke da živimo u sekularno (svjetovno) doba, kako ingeniozno impostira Ch. Taylor, svi naši istraživački alati,

naše mjerne jedinice, usvojene i višestruko prevrednovane kategorije kao i sva raspoloživa snaga da se nanovo otkrije ono što priječi kvalitetniju spoznaju ostaju minorizirani pred činjenicom onog „iracionalnog u ideji božanskog“ (R. Otto). Politika i religija su oduvijek nužno povezane, ne samo uobičajenim površnim lamentiranjem nad ulogom neke društvene zajednice u političkom spektru, već stvaralački, gotovo mitološko kozmogonijski. Iracionalno u politici nije slučajnost niti greška u sustavu: iracionalno je sastavni, fundamentalni oblik složenog političkog fenomena i u njemu religija, mit, tremendum i fascinans, kao i svi pravno-politički odvojeci kanonizacije vjerovanja (pa i običnog povjerenja) igraju nezamjenjivu ulogu. Politička tradicija Zapada, opisivana kao raščarani politički obzor (M. Weber) i kao radikalno suprotstavljena svakom obliku iracionalno-religijskog utemeljenja, sama je rođena u krilu dominantne religijske tradicije koja je samu sebe konstituirala na imanentnom dualizmu Božjeg i carevog, u različitim interpretacijama (npr. gelazijevskoj i bazilijevskoj), na jednom specifičnom momentu odustajanja sakralnog da se spušta u nivoe profanog i da njime vlada, kao da bi se to činilo nekim privilegijem ili nasušnom potrebom. Iz takvih pozicija zbunjenosti koja je duboko ukorijenjena u religijskoj slici svijeta, a koja se konačno oblikovala u sekularnim, ponekad sekularizatorskim mišljenjima, svi fenomeni neposredne interpretacije čitavog političkog zbivanja teološkim, metafizičkim i neizgovorljivim osjećanjima moraju postati dio mračnog, zazornog, nestvarnog (zašto postoje?) ili najmanje čudnovatog svijeta. Pa ipak, najčudnovatije od svega je, kao što pokazuje čitava plejada autora koji se bave religijskim kretanjima diljem svijeta (npr. R. Inglehart i P. Norris) da je svijet toliko uronjen u religiju te da postoje samo omanje oaze u kojima se, ali samo na prvi pogled, ne radi o relevantnoj ulozi religije u društvenim zbivanjima.

Možda je najveća vrijednost knjige B. Havela, *Arapsko-izraelski sukob. Religija, politika i povijest Svete zemlje*, upravo raščaravanje ove zbunjenosti pred političkim zbivanjima na Bliskom istoku te mogućih pogrešnih interpretacija političkih zbivanja u ovoj izuzetnoj regiji. O impulsima koji oblikuju svijet Bliskog istoka, ovdje u prvom planu politički svijet, sam autor drži da „bilo da su religijski ili sekularni, ideološki ili pragmatični, iracionalni ili racionalni, oni su stvarni, a politički akteri koje ti impulsi potiču, autori su bliskoistočne stvarnosti u njezinu današnjem obliku i kreatori njezine budućnosti“, te nastavlja da „oni među njima koji u postojanju izraelske Države prepoznaju čimbenike koji nisu (samo) ovozemaljski, nego (i) duhovni, transcendentni, soteriološki, mesijanski i eshatološki, božanski ili đavolski nadahnuti ili potaknuti, arapsko-izraelskom sukobu prilaze s aspekta koji je jedinstven i koji se nerijetko duboko kosi sa zapadnjačkim kako svjetonazorom tako i pristupom međunarodnim odnosima, vođenjem politike, rješavanjem sukoba i zastupanjem nacionalnih interesa“. Uzimajući u obzir sve navedeno, istraživanje Bliskog istoka, sukoba i mirovnih rješenja, uspostave pri-

mirja ili koncesija na koje su strane u sukobu spremne, kao i aspiracije političkih lidera prema konačnim rješenjima, nužno su obilježene veoma slojevitim, ponekad konfuznim i konflicijskim učincima, koji se tek donekle mogu nazrijeti iz oblikovanja (svete i posvećene) povijesti ili unutar postojećeg religijskog iskustva. No, koliko god je o fenomenima političkih zbivanja na Bliskom istoku donekle moguće govoriti iz polazišta povijesnog i teološkog iskustva, na čemu autor posebno s pravom inzistira, toliko je više potrebno ukazati na mnogo šire aspekte religijskog fenomena koji se ne mogu iščitati na temelju povijesti ili na temelju društvene interakcije – onaj dio, naime, koji je duboko neizreciv a koji ima najveći potencijal da potiče masovnu mobilizaciju i time ostaje (neizrecivo) nekontroliran (usp. E. Canetti). Upravo ta snaga religije koja se nalazi u skrivenosti i neistraženosti, a koja potencijalno može promijeniti čitav tijek zbivanja zadaje najviše glavobolje racionalnim objašnjenjima svjetskih zbivanja, pravocrtnom (progresnom) kretanju povijesti ili idejama da smo u poziciji jednostavnim alatima rješavati (međunarodne) sukobe.

Kao odličan prilog istraživanju neistraženih područja bliskoistočne politike, knjiga B. Havela za hrvatsku javnost predstavlja značajno osvježanje. Bogato isprepletena raskošnim pojmovnikom, knjiga nudi obilje značajnih momenata u oblikovanju bliskoistočne politike – naročito s obzirom na uzroke, karakter i povijesni razvoj arapsko-izraelskog sukoba, te predstavlja osobit prilog svakom budućem ozbiljnom istraživanju ove regije u političkoj znanosti. Knjiga je, uz predgovor Mirjane Kasapović, podijeljena u devet uravnoteženih cjelina: Uvod u problematiku arapsko-izraelskog sukoba, Metodologija i izvori, Uloga i važnost povijesti u židovstvu i islamu, Pregled povijesti Svete zemlje do islamskih osvajanja, Nežidovi u židovskim izvorima i tradiciji, Islam, Židovi i Palestina od nastanka islama do 1917, Razvoj cionističkog pokreta i religijskog cionizma, Islamski teritorij i židovska politička vlast, Zaključak: percepcija, bit i budućnost sukoba. Iako naslonjena bitno na povijesne i teološke izvore, studija se može jasno smjestiti među značajne oblike istraživanja u političkoj znanosti, budući da odmjereno koristi domete drugih disciplina (interdisciplinarno i pluridisciplinarno) u pokušaju analize političkih fenomena. Unatoč kompleksnoj temi i zahtjevnoj metodologiji istraživanja, studija odolijeva uobičajenoj mani znanstvene literature da tekst učini neprohodnim ili zamornim, što je još jedna velika prednost i osvježanje u području društvenih znanosti.

Istraživanje koje je proveo B. Havel upućuje na povratak značajnim povijesnim i teološkim izvorima u pokušaju razumijevanja aktualnih političkih zbivanja, imajući na umu staru latinsku izreku *Astra non mentiuntur, sed astrologi bene mentiuntur de astris*.

Hrvoje Špehar